

NÄRMARE DEN STORA NYA LAGEN – EN GRANSKNING AV DET FINSKA STRAFF- LAGSPROJEKTETS FÖRSTA DELBETÄNKANDE

AV P. O. TRÄSKMAN

1. Straffrättskommittén och strafflagsprojektet

I april 1972 tillsatte det finska statsrådet en kommitté med uppdrag att bereda en totalreform av den finska strafflagstiftningen. Åtgärden var välkommen. Gällande finska strafflag hade ju ursprungligen stiftats redan år 1889 och var trots flera partiella reformer uppenbart föråldrad. Därtill gav 1960-talets progressiva kriminalpolitik hopp om ett snabbt och gott resultat.

Förhoppningarna skulle dock komma på skam åtminstone ifråga om det snabba resultatet. Kommittén slutförde inte sitt arbete så snabbt som det ursprungligen var tänkt (d.v.s. inom år 1973) och dess betänkande (Kom.bet. 1976:72) var inte så utarbetat att det som sådant kunde läggas till grund för en regeringsproposition. Fråga var ju om ett principbetänkande som t.ex. ej innehöll någon färdigt utarbetad särskild del, utan endast en s.k. stomplan där de tänkta straffbuden skisserats upp. Betänkandet var därtill ett resultat av stor oenighet inom den kommitté som utarbetat det. Till betänkandet fanns fogat sammanlagt över femtio avvikande meningar (se om straffrättskommittén och dess betänkande Anttila 1977, s 102 ff; Grönqvist 1982, s 139 ff; Lahti 1982, s 205 ff; Träskman 1977, s 92 ff; Törnudd 1977, s 279 ff).

Också det fortsatta arbetet gick rätt trögt. Efter en remissomgång initierades i alla fall år 1980 inom justitieministeriet ett projekt i avsikt att genomföra en totalrevidering av strafflagen med straffrättskommitténs betänkande som grund. Den projektorganisation som skapades är (åtminstone på papperet) rätt anslående. I ledningen för projektet står en ledningsgrupp som består av sammanlagt elva personer. Ledningsgruppen övervakas av en uppföljningsgrupp med justitieministern som ordförande och högre ämbetsmän inom justitieministeriet, inrikesministeriet, justitiekanslersämbetet samt två ledamöter av HD som medlemmar. I projektorganisationen ingår även ett antal s.k. projektchefer (d.v.s. lagstiftningsråd vid justitieministeriets lagberedningsavdelning som förordnats att delta i detta beredningsarbete), projektsekreterare samt särskilda sakkunniga. Därigenom har samtidigt ett fyrtiotal personer varit anknutna till projektet i dess första skede.

Enligt de ursprungliga direktiven för projektorganisationen skulle arbetet

utföras i tre skeden. I det första skedet skulle arbetet koncentreras på strafflagens särskilda del och reformarbetet inleddes därför med revision av stadgandena om egendomsbrott, brott mot den offentliga hushållningen, brott mot den ekonomiska lagstiftningen och s.k. omsättningsbrott (t.ex. förfalskning, bedrägeri och gäldenärsbrott). I det andra skedet skulle arbetet koncentreras till de återstående delarna av strafflagens särskilda del och i det tredje och sista skedet skulle beredningen gälla strafflagens allmänna del samt påföljdssystemet. Även om arbetet på detta sätt indelades i tre skeden utgick direktiven från att alla delreformer skulle beredas jämsides, men huvuddelen av de tillbudsstående resurserna skulle alltid koncentreras på den del av arbetet som just då var aktuell. Projektet skulle avslutas med ett enhetligt förslag till regeringsproposition med förslag till en helt ny strafflag (se även Grönqvist 1982, s 145 ff).

De ursprungliga intentionerna kunde ej bibehållas. I något som kallades en precision av projektorganisationens direktiv bestämde justitieministeriet år 1983 att totalrevideringen av strafflagen genomförs »genom delreformer så att stadgandena bereds som ändamålsenliga helheter som utformas som separata förslag till regeringspropositioner«. »Preciseringen« innebar m.a.o. att man övergav tanken på enhetlig totalrevision och gick in för en serie partiella reformer, som – ifall de genomförs systematiskt och övervägt – leder till en ny strafflag. Det första betänkande som projektorganisationen publicerade år 1984 (OLJ 5/1984) är m.a.o. snarare ett förslag till en första partiell reform av strafflagen än den första delen av ett betänkande för en totalreform.

2. Strafflagsprojektets första delbetänkande – den första kvartsetappen

Sedan justitieministeriet år 1983 gett strafflagsprojektet nya direktiv koncentrerades revisionsarbetet till stadgandena om vissa ekonomiska brott, egendomsbrotten och omsättningsbrotten. Projektorganisationens första delbetänkande innehåller som en följd av detta förslag till nya stadganden rörande stöld, olovligt brukande, skatte- och subventionsbrott, brott i näringsverksamhet, rån, utpressning, häleribrott, förfalskning, skadegörelse, bedrägeri och annan oredlighet, betalningsmedelsbrott och gäldenärsbrott samt vissa andra brott. Förslaget förverkligas genom ändring av vissa kapitel i gällande strafflag och endel ändringar i andra lagar. Strafflagens huvudstruktur påverkas m.a.o. ej av de föreslagna ändringarna.

Den föreslagna reformen kan ej betecknas som annat än som en rätt begränsad delreform. Ett begrepp om reformens kvantitativa omfattning får man genom att beräkna hur stor del av stadgandena i gällande strafflag som berörs av de ändringar som föreslås bli genomförda. I strafflagen finns i dess nuvarande form c. 360 paragrafer och förslaget berör ungefär 80 av dem, d.v.s. 22 % av hela lagen.

Reformens andel av en totalreform av strafflagen kan illustreras genom en jämförelse med ett maratonlopp. Av de 42 kilometer som loppet omfattar skulle nu c. 9 vara avverkade. Om löparen vore god nog för en sluttid på 2 timmar 15 minuter har man nu löpt c. 30 minuter och innan han når målet skulle ytterligare 1 time och 45 minuter förlöpa. För denna första del av strafflagsreformen krävdes c. 50 månaders arbete. Jämförelsen med maratonloppet ger vid handen att (vid en jämn arbetstakt) ytterligare 175 månader krävs för att få hela arbetet slutfört. Detta betyder att ett fullständigt förslag till ny strafflag har utarbetats i december år 1998.

Även om jämförelsen ej är avsedd att bli tagen på fullt allvar stämmer den till pessimism. Arbetet på en totalrevidering av strafflagen har ej förlöpt på avsett sätt. Att den projektorganisation som skapades år 1980 gjordes anslående var m.a.o. ej en tillräcklig garanti för att uppnå det resultat som allmänt förväntades, d.v.s. en helt ny strafflag senast i slutet av 1980-talet.

3. Från planerad totalrevision till partiell revidering – allmänna synpunkter på reformens riktlinjer

En ledande tanke för det straffrättsliga reformarbetet i Finland har varit att omvärdera kriminaliseringsstrukturen. Genom att gällande strafflag stiftades i ett samhälle med andra värderingar och behov än dagens har man ej genom partiella reformer kunnat rätta till en allt mer märkbar obalans. I strafflagen kvarstår kriminaliseringar som idag är obefogade eller som tillmätts ett straffvärde som klart överstiger det som numera förefaller skäligt. Å andra sidan finns det gärningar som trots behov av detta ej kriminaliserats eller som klart underkriminaliserats. Kriminaliseringarna gällande flera viktiga brott (t.ex. vägtrafik-, alkohol-, narkotika- och miljöbrott) har därtill intagits i speciallagar utanför strafflagen. Strafflagens kriminaliseringar ger därför en skev bild av de kriminalpolitiska värderingarna i dagens finska samhälle (Grönqvist 1982, s 139 ff; Takala 1981, s 393 f; Träskman 1980, s 51 ff).

Det kan knappast bestridas att det avsteg som man nu har tagit från de ursprungliga planerna på en totalrevidering genom ett enda lagstiftningspaket avsevärt försvårar en omstrukturering av strafflagstiftningen. Det är t.o.m. möjligt att den vändning reformarbetet nu tagit i förening med bristen på en tillräckligt noggrannt utarbetad helhetsplan för det fortsatta arbetet omöjliggör ett förverkligande av de systemål som ursprungligen uppställts. I detta skede förefaller det särskilt meningslöst att arbeta på en totalrevidering genom partiella reformer när avgörande ännu ej fattats om alla de centrala principer som man avser att följa i reformarbetet. Som exempel på frågor som ännu ej berörts kan man nämna alla dem som hänför sig till de allmänna grunderna för bestraffning och till utformningen av det straffrättsliga påföljdssystemet.

Trots att man ej längre arbetar för en fullständig simutanreform av strafflagen är det naturligtvis befogat att granska envar partiell reform mot bakgrund av de riktlinjer som ursprungligen uppställdes för denna. Är det realistiskt att tänka sig att de syftemål som uppställdes för helhetsreformen nu kan uppnås?

3.1. Omprövning av straffvärdet för olika gärningar

En av olägenheterna med den gällande strafflagen är att straffskalorna är synnerligen varierande och oenhetliga utan genomtänkt avvägning av de olika kriminaliserade gärningarnas inbördes straffvärde (Grönqvist 1982, s 148). För att råda bot på detta har man i arbetet på helhetsreformen arbetat med tanken på att införa ett begränsat antal typstrafflatituder. Straffrättskommittén föreslog fyra typstraffskalor, trots att man inom kommittén rätt allmänt ansåg att det lämpliga antalet straffskalor var större (sju nämndes som det optimala antalet (Törnudd 1977, s 305)). Strafflagsprojektet utgick till en början från en grovhetsgradering av brotten i fem kategorier. De typstraffskalor som anslöt sig till dem var följande: fängelse från 2 till 8 år (grovt strafflagsbrott), fängelse från 8 månader till 3 år (allvarligt strafflagsbrott), böter eller fängelse i högst 1 år (strafflagsbrott), böter eller fängelse i högst 90 dagar (allvarlig förseelse) och böter (förseelse; se Grönqvist 1982, s 148).

Vid en granskning av delbetänkandet märker man att arbetet med ett begränsat antal typstraffskalor och en konsekvent grovhetskategorisering av brotten har övergivits. I de olika förslagen till straffstadganden som ingår i betänkandet finns tio olika straffskalor. Flera av dessa straffskalor är mer omfattande än de skalor som ursprungligen föreslogs (t.ex. böter eller fängelse i högst tre år som är den straffskala som föreslås för bokföringsbrott). Detta innebär att lagen i mindre utsträckning än vad som tidigare var avsett styr domstolarnas straffmätning. Allvarligare än detta är dock att de nu föreslagna maximistraffen överlag är högre än dem som man tidigare kalkylerat med: normallatituden (den som fogats till den brottskategori som under tidigare arbetet kallades strafflagsbrott) har i förslaget höjts från högst ett år fängelse till två år fängelse. Den latitud som tidigare slutade vid tre år fängelse slutar nu vid fyra år fängelse och den strängaste latituden i detta förslag (som ej berör någon av de grävsta brottslighetsformerna) öppnar redan möjlighet att döma högst tio år fängelse (t.ex. för grov penningförfalskning).

Ur betänkandet framgår ej vilken orsaken varit till att man ej fullföljt den tidigare intentionen med ett begränsat antal typstraffskalor. Den valda – mindre schematiska – lösningen har säkert vissa fördelar i jämförelse med den tidigare slutna kategoriseringen. Endel av de skillnader som nu uppstått mellan latituderna för olika brott verkar dock rätt godtyckliga (t.ex. uppdelningen av

häleribrotten i fem olika grovhetsgrader: häleri (böter eller fängelse i högst två år), grovt häleri (fängelse i minst fyra månader och högst fyra år), yrkesmässigt häleri (fängelse i minst fyra månader och högst sex år), häleri av oaktsamhet (böter eller fängelse i högst sex månader) och häleriförseelse (böter). Ju mer arbetet på helhetsreformen avancerar och ju mer disparata brott de kommande förslagen berör, desto större kommer trycket mot ytterligare latituder att bli. Den omprövning av straffvärdet för skilda kriminaliserade gärningar som man avsåg att göra blir kanske då omöjlig att utföra.

Den arbetsordning som man nu valt inom strafflagsprojektet innebär att man ej tagit ställning till de problem som följer av att man ej i Finland gjort ens en grov kategorisering av olika straffbara gärningar t.ex. i brott och i förseelser. Detta har även lett till att man skjutit de ställningstaganden som gäller bestraffningen av mindre lagöverträdelse på framtiden. Denna lösning kan anses vara beklaglig.

Det är berättigat att tala om en straffrättslig inflation och att kritisera denna företeelse. En strävan att effektivisera bestämmelser som ingår i olika civil- och förvaltningsrättsliga lagar genom att i dem inta straffstadganden (ofta utformade i blancoform), har lett till att området för kriminaliserat handlande är svåröverblickat. Den s.k. massbrottsligheten (små förseelser som i det dagliga livet begås i stort antal) har lett till att de brottskontrollerande myndigheterna överhoppas av rapporter om brott som av dem åtgärdas rutinartat och ibland rätt slumpmässigt. I detta fall har man hittills i Finland strävat till att lösa problem närmast genom att förenkla brottsmålsförfarandet. Strafforderförfarandet och ordningsbotsförfarandet har bägge tillkommit i detta syfte. Till en del har man även försökt lösa massbrottslighetens problem genom depenalisering. Detta har skett t.ex. då parkeringsbotsförfarandet togs i bruk för kontrollen av felparkerade fordon (se även Träskman 1980, s 474 f.). De reformer som hittills genomförts har dock varit otillräckliga för att lösa problemen vid kontrollen av mindre förseelser. Ett utarbetat förvaltningsstraffrättsligt system av den typ som är känt t.ex. från Centraleuropa saknas i Finland.

Någon utredning av möjligheterna till en materiellrättslig helhetslösning rörande kontrollen av mindre överträdelse har ej genomförts inom ramen för strafflagsprojektet. Till en del sammanhänger detta uppenbarligen med den negativa inställning till kvasistraffrättsliga lösningar som rätt starkt kom fram i Straffrättskommitténs betänkande. Kommittén ställde sig visserligen positiv till att man ersatte straffet med administrativa avgifter då fråga var om påföljd för sådana menliga gärningar som är »negativa endast i ringa mån«. Detta skulle dock enligt kommittén realiseras genom särskilda bestämmelser gällande förfarandet och ej påverka själva brottskonstruktionen. Ett »Ordnungswidrigkeit«-system var man m.a.o. ej villig att godkänna, särskilt ej ett sådant som även

skulle inbegripa andra än synnerligen menlösa gärningar (Kom.bet. 1976:72, s 90).

I praktiken har rättsutvecklingen dock gått emot kommitténs uppfattning. Trots att kommittén ställde sig negativ till ibruktagandet av en överlastavgift togs en sådan i bruk i Finland år 1982 (se Träskman 1982, s 258). Efter det att kommittén publicerade sitt betänkande har även t.ex. i Sverige användningen av olika sanktionsavgifter ökat betydligt (se Ds Ju 1984:5, s 37 ff). Genom den generellt positiva inställningen till likartade rättsliga lösningar i de skilda nordiska länderna kan denna utveckling ej undgå att påverka ställningstagandena även i Finland. Rätta tidpunkten för dessa ställningstaganden hade varit nu i samband med totalrevideringen av strafflagstiftningen.

Helt har man inte i strafflagsprojektets delbetänkande förbigått problemen i samband med ringa brott. I vissa fall har man strävat till att avgränsa området för kriminaliserat handlande genom särskilda begränsningsstadganden. Ett sådant ingår t.ex. i kapitlet gällande skadegörelse (förslag till SL 35:5). Enligt detta lagrum skall »stadgandena i detta kapitel tillämpas endast på gärning som är ägnad att åsamka skada eller men för egendomens ägare eller innehavare eller för den som har annan rätt till egendomen«.

Den lösning som man här har valt för att begränsa området för straffbart handlande är inte särskilt lyckad. Man kan förmoda att det materialistiska brottsbegrepp som är kännetecknande för strafflagstiftningen i de socialistiska staterna utgjort en viss modell för strafflagsprojektet då den utformat begränsningsstadgandet. Allmänt uttryckt har ju samhällsfarlighet uppställts i den socialistiska straffrätten som en förutsättning för straffbarhet: en handling anses ej utgöra ett brott fastän den uppfyller alla brottsrekvisit utom det som förutsätter att handlingen har en skadlig följd eller eljest är farlig för samhället (Utriainen 1984, s 191 ff). En sådan materialisering kan visserligen ställas upp som ett godtagbart syftemål vid en totalreform av strafflagstiftningen, men ett realiserande kan då ej ske så oenhetligt som fallet är om det använda medlet är vissa separata begränsningsstadganden som fogats som slutvinjett till vissa kapitel.

I vissa fall har lösningen även lett till en fingradering som redan i teorin är mycket svåröverblickad och därför knappast i praktiken kan bli tillämpad utan en anseelig grad av godtycke. Skadegörelsesbrotten är även i detta fall ett belysande exempel: Enligt grundstadgandet för skadegörelse skall den bestraffas »som olovligen förstör eller skadar egendom« (förslag till SL 35:1). Om »skadegörelsen med beaktande av att skadan är *obetydlig* eller på grund av andra omständigheter vid brottet som helhet bedömd är *ringa*«, skall straff dock utgå endast för lindrig skadegörelse (förslag till SL 35:3). Enligt begränsningsstadgandet (förslag till SL 35:5) kan dessa stadganden dock endast tillämpas på

»gärning som är ägnad att åsamka skada«. Därtill skall enligt förslagets motiveringar (s. 225) de allmänna stadgandena om påföljdseftergift tillämpas vid behov; härvid skall m.a.o. domseftergift beviljas om skadegörelsen är *obetydlig* och det ej finns ett samhälleligt intresse av att döma till straff (SL 3:5,3).

Då arbetet på en strafflagsreform inleddes i början av 1970-talet ställdes rätt stora förväntningar på omkriminalisering, d.v.s. nykriminaliseringar fr.f.a. ifråga om modern ekonomisk brottslighet och avkriminalisering av sådana traditionella brott vilkas straffbarhet ej längre kunde motiveras. Straffrättskommitténs förslag till ny- och avkriminaliseringar bedömdes rätt olika av olika personer: endel menade att förslagen ej innebar några väsentliga förändringar i kriminaliseringsstrukturen, medan andra ansåg att kommittén mycket medvetet arbetat för en uppkriminalisering av gärningar begångna av socialt starka individer och för avkriminalisering i sådana fall då straff innebär en omotiverad användning av samhällets begränsade kontrollresurser (jfr t.ex. Träskman 1977, s 97 ff och Törnudd 1977, s 282 ff).

Strafflagsprojektets första delbetänkande kan inte betecknas vare sig som ett dekriminaliserings- eller ett nykriminaliseringsbetänkande. Några ansenliga förändringar i området för kriminaliserat handlande skulle en realisering av betänkandets förslag ej innebära. Vissa brott skulle visserligen försvinna som självständiga brott, men fråga är dock ej i dessa fall nödvändigtvis om en faktisk avkriminalisering. Exempel på detta är att förslaget ej innehåller något straffstadgande som uttryckligen skulle gälla försäkringsbedrägeri och ej heller något om förskingring. Ett försäkringsbedrägeri skulle dock i fortsättningen bedömas och bestraffas enligt de allmänna stadgandena om bedrägeri och tillägnande av annans egendom skulle bedömas enligt stadgandena om stöld (skillnaden mellan tillägnande av egendom i egen respektive annans besittning föreslås m.a.o. bli upphävd). Ett exempel på en faktisk avkriminalisering är upphävandet av straffstadgandet rörande utställande av check utan täckning (SL 38:7,2) ett stadgande som dock ej längre haft särskilt stor betydelse i praktiken (se betänkandet s. 263).

Förslaget berör i rätt begränsad utsträckning moderna ekonomiska brott trots att dessa utgjort ett av de områden som prioriterats i projektets arbetsplan. Några mer omfattande faktiska nykriminaliseringar föreslås ej på detta område, däremot nog vissa preciseringar av tidigare kriminaliseringar genom formulering av nya brottstyper. Ett nämnvärt exempel på detta är förslagen till stadganden om subventionsbedrägeri (förslag till SL 29:5 och 29:6). Ett annat exempel på precisering utgör den uttryckliga reglering av brottsligt förfarande med hjälp av dator som föreslås ske i samband med förfalskningsbrotten och bedrägeri: som bevismedel (och därigenom som giltigt objekt för förfalskning)

nämns uttryckligen även »magnetiskt eller annat medium som lämpar sig för automatisk databehandling« (förslag SL 34:6), och som ett sätt att begå bedrägeri nämns inmatning av felaktiga uppgifter i dator eller ingrepp på annat sätt i databehandlingen som leder till slutresultat och därigenom till ekonomisk skada (förslag till SL 36:1).

Som ett centralt mål för kriminalpolitiken i Finland uppställs en minskning av användningen av frihetsstraff. En förutsättning för att uppnå detta är att straffen för de brott som i praktiken oftast leder till fängelse sänks. Detta motiverar en särskilt noggrann granskning av de förslag i betänkandet som påverkar den konkreta straffnivå.

Man kan ej säga att betänkandet tydligt skulle förespråka en lindring av gällande straffsystem. I betänkandet ingår förslag både på höjda och sänkta strafflatituder. En klar straffskärpning förespråkas t.ex. ifråga om bokföringsbrotten, där gällande högsta straff, ett år fängelse, föreslås bli höjt till tre år fängelse. Ett exempel på strafflindring är åter förfalskning, där straffet även för grov förfalskning föreslås vara högst fyra år fängelse, när det högsta straffet enligt gällande lag är åtta år fängelse. Någon förändring i latituderna för de centrala egendomsbrotten (t.ex. stöld) föreslås dock ej.

Betänkandet innehåller dock ett förslag som deciderat syftar till en sänkning av fängelsestraff som i praktiken utdöms. Man föreslår att fängelsestraff på kortare tid än tre månader ådöms i fulla dagar (och ej som nu i månader och dagar; förslag till ändring av SL 2:2). Avsikten är att sådana korta fängelsestraff i framtiden ej skall utdömas schematiskt till visst tiotal dagar, utan att den tillbudsstående skalan utnyttjas fullt ut. Förslaget är ett steg i önskad riktning, men steget kunde förmodligen ha varit längre – så att regeln utsträckts till att gälla alla straff under sex, eller åtminstone fyra månader.

3.2. Strävan att uppnå större rättssäkerhet

I finsk rätt ingår ej något explicit stadgande till stöd för den straffrättsliga legalitetsprincipen. Något tvivel om att principen trots detta är omfattad finns ej; däremot är det oklart vilka konsekvenser principen har i olika avseenden. Kan det t.ex. ur principen härledas ett obetingat krav på fullständig exakthet i de formulerade straffbuden och står i så fall alltför öppna straffbud i strid med detta krav? Oberoende av dessa möjliga legala implikationer av legalitetsprincipen talar dock redan ändamålsenligheten för så exakta straffbud som möjligt och i detta avseende har den finska strafflagstiftningen i flera fall varit bristfällig. Exempel finns även på straffbud gällande rätt grova brott som utformats som blancostadganden.

Denna brist har man försökt avhjälpa under det aktuella reformarbetet. Redan i Straffrättskommitténs betänkande ingick ett fördömande av straffstad-

ganden som helt generellt kriminaliserar brott mot viss lag eller i stöd av den givna bestämmelser (Kom.bet. 1976:72, s. 168). I strafflagsprojektet första delbetänkande har denna strävan att utforma straffbuden fullständigt fr.f.a. realiserats ifråga om skattebrotten. I betänkandet föreslås att straffstadgandena i de materiella skattelagarna ändras så att alla straffbud gällande skattebrott (både de som intas i strafflagen och de som möjligen bibehålls i någon särskild skattelag) utformas fullständigt, m.a.o. med komplett identifierande gärningsbeskrivningar.

Även i övrigt förefaller strafflagsprojektet målmedvetet att ha strävat till exakthet i brottsbeskrivningarna. Helt har man dock ej lyckats undvika otydliga formuleringar; i endel fall kan man redan nu förutspå tolkningssvårigheter i praktiken om de förslagna straffbuden godkänns.

Även i ett annat avseende har man försökt realisera krav som rättssäkerheten ställer. I betänkandet har man konsekvent förutsatt att den förteckning på grunder som medför att en kvalificerad form av brottet föreligger är uttömmande. Detta innebär en förbättring jämfört med gällande rätt. Då t.ex. stadgandet för grov stöld i gällande lag (SL 28:2) först uppräknar vissa exempel på kvalificeringsgrunder och därefter anger den helhetsbedömning som förutsätts med öppen hänvisning till nämnda och andra möjliga grunder (»... och bör stölden i ovannämnda eller övriga fall ...«), innehåller det nya förslaget till stadgande om grov stöld en fullständig uppräknning av ifrågakommande grunder och en anvisning om en till dessa bunden helhetsbedömning (»... och stölden i dessa fall även såsom helhet bedömd är grov ...«).

I arbetet på en totalrevision av strafflagen har man som ett centralt syftemål uppställt en överföring av alla viktigare straffbud från speciallagstiftningen till strafflagen. Detta har motiverats med den informationsfunktion som kan tillskrivas strafflagen: strafflagen skall återspegla samhällets värderingar och ge medborgarna en klar bild av vilka former av handlande som bedömts vara så förkastliga att de blir bestraffade. Då straffbuden gällande även allvarliga brott ingår i speciallagar och ej i strafflagen blir det svårt för medborgarna att forma sig en »helhetsbild av förbjudet beteende« (Kom.bet. 1976:72, s 43 och Grönqvist 1982, s 149).

Denna strävan att samla straffstadgandena till strafflagen går som en röd tråd genom strafflagsprojektets första delbetänkande. De största konsekvenserna har detta haft för arbetet med de stadganden som gäller ekonomisk brottslighet. I betänkandet föreslås att t.ex. de straffstadganden som nu ingår i konsumentskyddslagstiftningen och i lagstiftningen om illojal konkurrens intas i strafflagen. Stadgandena föreslås här bli intagna i ett kapitel som getts rubriken »Om brott i näringsverksamhet« (förslag till 30 kap.).

Redan då Straffrättskommittén publicerat sitt betänkande ifrågasattes nöd-

vändigheten av att göra en sådan överflyttning av straffstadganden från speciallagar till strafflagen i alla de fall som föreslagits, d.v.s. då ifrågavarande straffbud innehåller möjlighet att utdöma fängelse. Fråga kan vara om straffbud som ingår som en del i en sådan helhetsreglering där dessa är subsidiära i förhållande till andra kontrollstadganden och utgör en naturlig del i en övervägd helhet (se Lehtimaja 1977, s 288 ff). Nu då strafflagsprojektet gjort de första konkreta förslagen till överföring förefaller det som om det funnits fog för denna skepticism. Överföringen leder i vissa fall till tydliga ingrepp i fungerande kontrollsystem. Exempel på detta är konsumentskyddsbrotten.

I gällande konsumentskyddslag utgör stadgandena om marknadsföringsbrott och marknadsföringsförsäelse en viktig del av hela konsumentskyddslagstiftningen. Dessa straffbuds faktiska betydelse har dock i praktiken varit begränsad. Fråga är om ett tydligt fall av reglering där straffbudens betydelse är subsidiär: bestraffning tillgrips endast i de extrema fall då man ej uppnår uppställt syftemål med hjälp av övriga kontrollmedel. Konsumentskyddet utgör ett genomtänkt system där konsumentskyddsombudsmannen har en nyckelställning. Åtal för marknadsföringsbrott och -försäelse har kunnat väckas först sedan KO gjort anmälan om brottet (se Träskman 1979 a, s 685 ff).

Enligt strafflagsprojektets förslag skulle marknadsföringsbrottet (förslag till SL 30:1) utgöra ett straffstadgande som lösryckts från sitt »naturliga« sammanhang, konsumentskyddslagstiftningen. Enligt förslaget skulle KO även förlora sin tidigare nyckelställning i kontrollsystemet. Väckande av åtal skulle ej längre förutsätta anmälan av honom till åklagarmyndigheterna, utan endast hans hörande. Fråga skulle vara om ett offerlöst brott så till vida att någon enskild målsägande ej kunde påvisas för brottet. Detta betyder att kontrollen i själva verket till denna del skulle övergå från den existerande specialmyndigheten till de allmänna brottskontrollerande myndigheterna (polis och åklagare) som knappast har några större färdigheter för denna kontroll. Förslagets ändamålsenlighet kan därför ifrågasättas.

3.3. Orientering mot fareansvar

I den finska kriminalpolitiska debatten har man rätt starkt fört fram krav på en allt mer omfattande övergång från effektkriminaliseringar till farekriminaliseringar. Redan år 1970 ansåg Inkeri Anttila (1970, s 41) att man borde utveckla faredelikten på ett sådant sätt att man på lång sikt helt kunde avskaffa vållandansvar för effekter. Uppkomsten av skada borde ej enligt henne vara det avgörande för gärningens straffbarhet, utan denna borde basera sig »på en gärning med därtill förknippad tillskyndande fara«.

Ännu starkare har Patrik Törnudd fört fram tanken på en övergång från effektansvar till fareansvar. I en kommentar till Straffrättskommitténs betän-

kande (Törnudd 1977, s 282 f) betonar han »behovet att vid utformandet av straffbuden ta hänsyn till medborgarnas ökade konsekvensmedvetenhet och till den allt mer nyanserade synen på straffhotets användningsmöjligheter«. Bättre utbildning och ökade kunskaper gör det möjligt för medborgarna att skönja långa kausalkedjor och detta i sin tur talar för nödvändigheten av att omfördela de straffrättsliga resurserna så att man i större utsträckning än tidigare straffbelägger farligt beteende.

Denna betoning av fareansvar har uppenbarligen vunnit gehör inom strafflagsprojektet (både Anttila och Törnudd har ju varit medlemmar i projektets ledningsgrupp). I betänkandet finns flera exempel på fall då traditionella effektdelikt föreslagits bli modifierade i en riktning som betonar fareansvar. Förslagen till bestraffning av skadegörelse kan även i detta fall tjäna som exempel.

Enligt gällande rätt kan skadegörelse uppfattas som typexempel på ett effektdelikt: åstadkommandet av skada har straffbelagts och skadans art och storlek har bestämt straffets stränghet (se SL 35:1 – 35:3). I de nya förslagen till skadegörelsebrott har man uppenbarligen önskat ge själva handlandets karaktär en större betydelse än tidigare och i stället minska den faktiska effektens betydelse. Detta återspeglas i det tidigare berörda begränsningsstadgandet, där som förutsättning för bestraffning uppställts att fråga är om »gärning som är ägnad att åsamka skada eller men«. Fareorientering kommer även till synes i de kvalificeringsgrunder som uppställts för bedömningen av om skadegörelsen är grov (förslag till SL 35:2). Avgörande är nämligen om »skadegörelsen är ägnad att åstadkomma« viss närmare angiven skada (således ej att den åstadkomma skadan varit av viss art eller omfattning).

En omorientering från skadeansvar till fareansvar förutsätter mycket stor försiktighet (se Koskinen 1984, s 1116 ff; Träskman 1979, s 9). Även om man kan kritisera att straffet för ett brott blir beroende av faktorer som åtminstone i viss mån är beroende av tillfälligheter (oaktsamt handlande leder i vissa men ej i andra fall till skada trots att handlandet som sådant uppvisat samma mått av likgiltighet), är det svårt att förneka att den allmänna rättsuppfattningen förutsätter strängare straff i de fall då handlingen lett till konkreta följder. Trots ökad medvetenhet om invecklade kausalkedjor är en handlings farebringande egenskaper svåra att bedöma om man abstraherar från följderna av handlingen. De konkreta följderna av handlingen är därför även i viss mån ett helt godtagbart mått på handlingens farlighet. En realisering av fareansvar förutsätter rätt exakta normer avseende de handlingar som framkallar eller kan framkalla fara och som på grund av denna farebringande egenskap är kriminaliserade. Allmän livserfarenhet ger inte alltid sådana normer för handlandet och en explicit formulering av dem i lagstiftningen är endast i undantagsfall möjlig.

Strafflagsprojektets strävan till ökad farenorientering har lett till en frekvent användning av uttrycket »... är ägnad att ...«. Redan tidigare har denna formulering använts vid brottsbeskrivningar när fråga varit om abstrakta faredelikt, men även i dessa fall har formuleringen kritiserats på grund av dess obestämdhet (vilka konkreta omständigheter bör man beakta när man fastslår att en viss handling är ägnad att åstadkomma det ena eller det andra. Se även Koskinen 1984, s 1135 ff). Strafflagsprojektet har ej tillmätt denna kritik betydelse, utan ytterligare utvidgat användningen av uttrycket »är ägnad att«. Detta ger upphov till nya besvärliga frågor: vad avses t.ex. med att skadegörelsen är ägnad att åstadkomma avsevärd skada på egendom som är särskilt värdefull? Är det handlingens abstrakta egenskaper som är avgörande eller är det en situationsspecifik bedömning som förutsätts och hur långt bör i så fall den kausalkedja som skall beaktas utsträckas?

4. Delbetänkandets tre tyngdpunkter: de ekonomiska brotten, egendomsbrotten och omsättningsbrotten

Strafflagsprojektets första delbetänkande presenterar revisionsförslag som primärt utarbetats inom tre skilda arbetsgrupper: en tillsatt för revision av stadgandena gällande ekonomiska brott, en för revisionen av egendomsbrottsstadgandena och en för revision av de s.k. omsättningsbrotten.

Av de ekonomiska brotten gäller revisionsförslaget endast en rätt liten del av de brott som brukar hänföras till denna brottskategori. I lagförslaget har stadgandena gällande ekonomiska brott grupperats under två rubriker: brott mot den offentliga hushållningen (förslag till SL 29 kap.) och brott i näringsverksamhet (förslag till SL 30 kap.): I det förra kapitlet har skattebrotten och som en ny brottskategori i finsk strafflag subventionsbedrägeribrotten intagits, medan man i det senare kapitlet samlat rätt disparata brott som dock ansluter sig till näringsverksamhet (t.ex. marknadsföringsbrott, företagsspioneri, givande och tagande av muta i näringsverksamhet samt bokföringsbrott).

Som ny brottskategori tilldrar sig naturligtvis subventionsbedrägeriet intresse. Bakgrunden till stadgandet finns i misstankarna om att missbruk av allmänna subventioner är en vanligare förteelse även i Finland än vad brottsstatistiken anger och i en bristande tilltro till möjligheterna att sköta den straffrättsliga kontrollen av detta missbruk med hjälp av existerande kriminaliseringar, fr.f.a. då de allmänna bedrägeristadgandena.

I förslaget har subventionsbedrägeribrotten uppdelats på tre stadganden beroende på respektive brotts grovhetsgrad. Enligt grundstadgandet bestraffas den som lämnar oriktig uppgift om omständighet som är relevant för beviljandet av subvention till den som fattar beslutet därom, eller som underlåter att meddela om relevant förändring av förhållandena trots att detta förut-

satts och som därigenom bereder eller försöker bereda sig eller annan ekonomisk fördel. Användning av subvention i strid med villkor eller föreskrifter i subventionsbeslut skulle bestraffas enligt ett särskilt lagrum som missbruk av subvention. För grovt subventionsbedrägeri skulle straff utgå ifall subventionsbedrägeriet begåtts särskilt planmässigt eller ifall man genom detta eftertraktat avsevärt stor fördel och brottet såsom helhet bedömt är grovt. De lindrigaste formerna av subventionsbedrägeri skulle bedömas som subventionsföreelse.

Förslagen till skattebrott följer i sak gällande stadganden med vissa mindre undantag. Den största förändringen utgörs av att straffstadgandet skulle utsträckas till att även omfatta fall då därtill förpliktad person för att undanhålla skatt underlåter att avge stadgad skattedeklaration eller annan inbegärd uppgift och därigenom undgår skatt. Förslagen till brott i näringsverksamhet följer i stort sätt existerande kriminaliseringar som dock omskrivits för att kunna bli intagna i strafflagen i stället för att ingå i de speciallagar där de nu finns.

En av de senaste stora strafflagsreformerna i Finland är den förmögenhetsbrottsreform som genomfördes år 1972 (Träskman 1972, s 341 ff). Härvid reviderades bl.a. stadgandena om stöld, förskingring och rån. Behovet av en revidering av just dessa stadganden i detta tidiga skede av helhetsreformen kan därför sägas ha varit jämförelsevis litet. Att egendomsbrotten togs med redan nu motiverades med deras »släktskap« till omsättningsbrotten.

Den största principiella förändringen som föreslås ifråga om egendomsbrotten är den redan berörda sammanslagningen av stöld och förskingring. Av större praktisk betydelse är dock förmodligen beslutet att ej sänka stadgat straffmaximum för stöld eller grov stöld. I olika skeden av reformen har förslag framställts om en sänkning av straffmaximum för vanlig stöld från två år fängelse till ett år och motsvarande sänkning av högsta möjliga straff för grov stöld från fyra år till två eller tre år fängelse. Dessa förslag har dock röstats omkull och i betänkandet föreslås att tidigare straffmaximum skall bibehållas. Med tanke på att en stor del av fängpopulationen avtjänar straff för stöld, innebär beslutet att man försuttit en möjlighet till minskning av fångtalet.

En annan omständighet som även den kan innebära en faktisk ökning av användningen av fängelsestraff för stöld är att man som grund för kvalificering av stöld nämnt att »gärningsmannen bryter sig in i bebodd bostad« för att begå stölden (förslag till SL 28:2). Mot bakgrund av att avskaffandet av inbrottsstöld som en automatisk kvalificeringsgrund för stöld år 1972 var en åtgärd som väsentligen lindrade straffpraxis för stöld är detta ett förslag som inger betänkligheter. I betänkandet motiveras förslaget bl.a. med att en stöld som sker genom inbrott i bebodd bostad kränker hemfriden och är ägnad att väcka en särskild känsla av skyddslöshet, särskilt emedan den kan leda till våldshandlingar.

I strafflagsprojektets terminologi omfattar omsättningsbrotten en rätt blandad grupp av brott som möjligen alla utmärks av att de kan förövas i samband med den omsättning av varor och tjänster som sker i samhället. De viktigaste brotten i denna kategori är bedrägerierna och förfalskningarna.

Den kanske intressantaste lösningen i strafflagsprojektets förslag ifråga om dessa omsättningsbrott är utformningen av ett särskilt kapitel gällande »betalningsbrott« (förslag till SL 37 kap.). I kapitlet har man utformat straffstadganden gällande dels olagligt förfarande med moderna betalningsmedel (betalkort, check) och dels gällande penningförfalskning. Genom de särskilda stadgandena om betalningsmedelsbedrägeri vill man undvika de problem som uppstått vid tillämpningen av de allmänna stadgandena om bedrägeri och förfalskning då fråga är om missbruk av t.ex. kreditkort eller olovligt förfarande med annan persons checkblanketter.

5. Följande etapp: revisionen av de återstående stadgandena i strafflagens särskilda del

Sommaren 1984 sändes strafflagsprojektets första delbetänkande på remiss – yttrandena inbegärdes till årets slut. Avsikten är att sammanställa yttrandena vid justitieministeriet och därefter utarbeta – med nödigbefunna ändringar – det slutliga förslaget till en första regeringsproposition i den serie propositioner som skall leda till totalrevideringen av strafflagen.

Under tiden skall även arbetet på de följande delreformerna fortsätta. Nya arbetsgrupper har redan tillsatts bl.a. för revision av lands- och högförräderibrotten och våldsbrotten samtidigt som vissa av de gamla arbetsgrupperna har fortsatt sitt arbete (t.ex. arbetsgruppen för revidering av arbets- och miljöbrotten). Även den gamla tvistefrågan om införandet av ett straffrättsligt ansvar för juridiska personer har återupptagits. Vad detta leder till får vi dock ännu vänta på – samtidigt som vi väntar på att den finska strafflagen fyller 100 år år 1989.

LITTERATUR

Strafflagsprojektets första delbetänkande har publicerats i serien för justitieministeriets lagberedningsavdelnings publikationer (OLJ 5/1984) under namnet Rikoslainkonaisuudistus I. Rikoslakiprojektin ehdotus (Strafflagens helhetsrevision I. Strafflagsprojektets förslag). I betänkandet har bl.a. förslagen till straffstadganden översatts till svenska, men däremot ej motiveringarna.

Anttila, Inkeri (1970). Från effektansvar till skuldansvar. I »Festskrift till Ivar Agge«, s. 29 ff. Stockholm 1970.

Anttila, Inkeri (1977). Ett förslag till strafflagsreform i Finland. NTfK 1977, s 102 ff.

Ds Ju 1984:5. Företagsbot. Stockholm 1984.

- Grönqvist, Henrik* (1982). Om strafflagsreformen i Finland. I »Lov og frihet. Festskrift til Johs. Andenæs«, s. 139 ff. Oslo 1982.
- Kom. bet. 1976:72*. Straffrättskommitténs betänkande. Helsingfors 1977. (Finskspråkig version).
- Koskinen, Pekka* (1984) Vaarantamisesta rangaistavuuden perusteena (Om färensvar i straffrätten). Lakimies 1984, s. 1116 ff.
- Lahti, Raimo* (1982). Vad bör bestraffas och hur strängt bör straffet vara? Den grundläggande frågeställningen vid en totalrevision av strafflagen. I »Lov og frihet. Festskrift til Johs. Andenæs«, s. 205 ff. Oslo 1982.
- Lehtimaja, Lauri* (1977). Reflexioner kring kriminaliseringarnas lagsystematik och typstraffskalor. NTfK 1977, s. 288 ff.
- Takala, Hannu* (1981). Rikollisuus ja muu oikeudellisesti sanktioitu käyttäytyminen. I »Yksilö, yritys ja yhteiskunta« (red. Erkki Aurejärvi), s. 339 f. Helsinki 1981.
- Träskman, P. O.* (1972). Finsk krönika. NTfK 1972, s. 341 ff.
- Träskman, P. O.* (1977). Mot den stora nya lagen. En granskning av den finska straffrättskommittén. Retfærd 5 (1977) s. 92 ff.
- Träskman, P. O.* (1979). Arbetsbrott – brott eller ej? Rapport från Nordiska samarbetsrådets kontaktseminarium. Sundvolden.
- Träskman, P. O.* (1979a). Borde negativ fastställsetalan tillåtas i vissa brottmål? JFT 1979, s. 678 ff.
- Träskman, P. O.* (1980). Från varning till fängelse i fyratusentrehundraåttio dagar – om kriminalisering och värdering av brott. I »Straff och rättfärdighet – ny nordisk debatt« (red. Sten Heckscher m.fl.), s. 46 ff. Stockholm 1980.
- Träskman, P. O.* (1982). Finsk krönika. NTfK 1982, s. 257 ff.
- Träskman, P. O.* (1974). Finsk krönika. NTfK 1984, s. 474 ff.
- Törnudd, Patrik* (1977). Ett halvfärdigt strafflagsförslag. NTfK 1977, s. 279 ff.
- Utriainen, Terttu* (1984). Syllisyys muuttuvana käsitteenä. Historiallisdogmaaattinen ja vertaileva tutkimus syllisyyskäsitteestä rikoksen rakenteen osana. Vammala 1984.

Adresse: Professor, jur. dr. P. O. Träskman
Institutionen för straff- och processrätt
Helsingfors Universitet
Regeringsgatan 11
SF-00100 Helsingfors 10.